

A MANGALICA FAJTA KIALAKULÁSA ÉS ÉRTÉKEI

Radnóczy László

Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet, Budapest

Az 1700-as évek második felétől a burgonya és a kukoricatermesztés szélesebb körű elterjedésével és az erdők, legelők feltörésével, szántóterületté alakításával kezdtek megváltozni a tartás takarmányozás feltételei. Ezek a változások az 1800-as években felgyorsultak, a folyók szabályozásával hatalmas mocsarak szűntek meg, és a helyükön előállított gabona lehetővé tette az abrakos hizlalás bevezetését.

Megváltoztak a piaci igények is, megnőtt a kereslet a zsír és a jó minőségű szalonna, valamint a puhább zsírral átszótt húsok iránt.

A hagyományos magyar fajták, mint a bakonyi és a szalontai sertés, az uradalmakban az ólazott tartás és a bőséges kukoricával történő hizlalás, valamint a délvidékről származó sumadia sertéssel való keresztezés hatására lassan megváltoztak. A birtokosok a nagyobb nyereség reményében a leghizodalmasabb, legjobb vágóértéket mutató állatokat válogatták ki továbbtenyésztésre, a félvad, lassú növekedésű kocákat zsírsertés típusú kanokkal fedeztették.

Az új hizékony fajtát tartó tenyészetek nagyszámban értékesítettek tenyészkanokat, ezek közül kiemelkedő szerepet kapott József főherceg kisjenői tenyészete Arad vármegyében.

Ebben az időszakban a göndörszörű sertések különböző típusai a földközi tenger partvidékén, és a balkántól az akkori Magyarország hegyvidéki területéig húzódnak széles körben elterjedtek voltak. Ezekből alakult ki az 1800-as évek közepére a mangalica fajta, amely 1860-ban már szinte kizárólagosan tenyésztettek az ország kukoricatermő területein.

A fajtát több színváltozatban tenyésztették, az állomány döntő többsége szőke mangalica volt, de megtalálható a fekete, a fecskehasú, a vörös és a barnás – szürkés ordas, vadas, vagy “baris” – színváltozat is.

A tartás, takarmányozás, tenyésztés a századfordulót követően egyre fejlettebb, tudatosabb, a bécsi és prágai piac, valamint a feldolgozók igényeinek megfelelően kialakul a zsírsertés előállítás átgondolt technikája. Megépülnek a nagy ipari hizlaldák, mint Nagytétény és Győr, megkezdődik a később világhírűvé vált szalámi gyártás. Ezzel egy időben indul a sertések tudatos szelektálása, törzskönyvezése, meghatározásra kerülnek a fajtastandardok, a részletes küllemi és teljesítmény követelmények. A fajta tenyésztésével olyan szaktekintélyek foglalkoznak, mint Enesi Dorner Béla és Csáky Ferenc, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete kőbányai hizlalótelepének vezetője.

1927-ben megalakul a Mangalicatenyésztők Országos Egyesülete, amely megszervezi a fajta céltudatos nemesítését. A törzskönyvezett mangalicák száma az 1920-as években még csak 1-2000 volt, de 1943-ig 30 000-re növekedett. Egy 1940-es vásárnaptárban 66 szőke mangalica, 7 fecskehasú mangalica és 5 „szalontai” jellegű veresszőrű mangalica, törzstenyészet hirdette eladásra tenyészállatait.

A háború után megszervezett Magyar Állattenyésztő Szervezetek Országos Szövetsége tevékenysége nyomán a tenyésztés még egyszer fellendül, majd az 1950-es évek végétől a fajta létszámának rohamos csökkenésével 1965-re átadja helyét a modern hússertés fajtáknak. Az állománycsökkenés olyan gyors volt, hogy pár évvel később, 1973-ban a minisztérium a mangalica fajta védetté nyilvánításáról döntött, és 1974-től állami támogatással fenntartott génrezerv állományokban folyik tenyésztése.

Jelenleg a mangalica fajta fenntartásáért az Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet, mint tenyésztési hatóság felelős. A gyakorlati tenyésztői munkát az újonnan megalakult Mangalicatenyésztők Országos Egyesülete végzi. A törzskönyvi ellenőrzésben tartott kocák száma 2001 évben az alábbiak szerint alakult:

Szőke mangalica	32 tenyészetben 1100 koca
Fecskehasú mangalica	14 tenyészetben 140 koca
Vörös mangalica	12 tenyészetben 190 koca

A tényleges mangalica állomány ennél lényegesen magasabb, 2000-2500 kocára tehető, de ennek jelentős része törzskönyvezésre alkalmatlan körülmények között szabadon tartott állomány.

Az utóbbi időben divattá váltak az őshonos fajták, és az ilyen állatok hobby célú tartása. Ennek kapcsán számos riport, publikáció jelenik meg a mangalica sertésekről is. Gyakran olyan többé-kevésbé göndörszőrű, keverék, vagy eltérő fajtajellegű sertéseket is mangalicának titulálnak, melyek semmiképpen nem tekinthetők a fajtához tartozónak.

A génrezerv tenyésztés és a jelen ismertetés szempontjából is mangalicának azok a fajtatiszta sertéseket tekinthetők, melyekre a századforduló táján meghatározott részletes fajtaleírások ráillenek, így a két háború között és az ötvenes-hatvanas években vezetett törzskönyvi előírásoknak is megfelelnek. Tenyészcéljukat tekintve magas termelőképességű zsírsertések. Az egyéb göndörszőrű primitív fajták itt-ott még fellelhető leszármazottait, ugyanígy a mangalicák régi, vagy modern fajtákkal kialakított keresztezéseit, nem tekinthetjük a fajtához tartozónak, annak ellenére, hogy a napi szóhasználatban minden többé-kevésbé göndörszőrű sertést mangalicának neveznek.

A világhírű zsírsertés

A mangalica sertések zsírja hizlalása során a magyar tenyésztők világraszóló eredményeket értek el, melyeket más fajtákkal utolérni nem lehetett.

A zsírja hizlalás a legelterjedtebb technológia szerint egy-másfél éves korban kezdődött, ezt megelőzően a süldőket legelőn tartották, természetes gyepen, vagy a termények betakarítását követően a maradékokat szedették, túrátták velük.

A 50-70 kg-os süldők a sok mozgástól erős csontszerkezetre, nagy rámpára tettek szert, így a hizlalás során felvett óriási testsúly növekedést a csontozat elbírt, de előszeretettel hizlaltak kinőtt másfél éves állatokat, vagy selejt kocákat, herélt kanokat, mert így még nagyobb végsúly elérése számíthatott.

A Csáky Ferenc által kidolgozott „expressz” hizlalás 4-6 hónapos, 25-40 kg-os süldőkkel indult, és okszerű takarmányozás mellett a hízók 13-14 hónapos korukra elérték a 180-200 kg-os vágósúlyt.

A hizlalás alatt a takarmányozás szinte kizárólag árpával és kukoricával történt, mert korabeli szakvélemények szerint a zsírja hizlalásnak kevés a fehérje igénye. A hizlalás első szakaszában döntően árpát kaptak a sertések, majd fokozatosan kétharmadra nőtt a kukorica aránya, végül az utolsó szakaszban kizárólag kukoricát ettek a hízók. Szokás volt a takarmányt burgonyával is kiegészíteni.

A hathónapos intenzív hizlalás alatt a mangalicák 200 kg feletti súlyt értek el, de gyakran 250-300 kg-os állatok is előfordultak, a rekord súlyú egyedek az 500 kg-ot is meghaladták.

A mangalica hizlalás igazi célja a jó vágási kitermelés és a sok zsír volt, ebben pedig elképesztő teljesítményre volt képes a hízott mangalica.

Az 1924. évi hízott sertés kiállítás díjazott állatairól közölt alábbi adatok érdekessége, hogy akkori szokás szerint „párban” számítja a hízók eredményét, jól érzékeltetve a bölcsességet, hogy egy hízó nem hízó, hiszen a sertés egyedül tartva nem fejlődik, bánatában tengődik, sorvad.

A nagydíjat a Sertésnagyvágó Részvénytársaság Békéscsaba nyerte, a pécsi püspöki béruradalomból származó hízott mangalica párral.

A 4 letisztított félsertés hús és csont súlya	103 kg	26,1%
A fehérárú (szalonna, háj, bélzsír)	293 kg	73,9%

Az ilyen kiváló minőségű hízósertések bőre alatt a zsír szinte hullámszerű, és a vágott félen néha még a 15 cm-es vastagságot is elérte a szalonna. A vágási veszteség mindössze 10-12%, de gyakran 10%-on belül marad, ami elképesztően jó eredménynek számít. (A jelenlegi húsertés fajtáknál általában 20% vágási veszteséggel számolunk.)

A zsírsertés előállítás iparszerű méretekben történt, amit jól igazol a Magyar Húsipari Rt. 1914-ben épült nagytétényi hizlaló telepe, amely egyszerre 50 000

hízó befogadására volt alkalmas. A telep gőzüzemű keskenyvágányú vasúttal, saját takarmánysilókkal, malommal, vágóhíddal, hűtőházzal rendelkezett. Mai szemmel nézve is elképesztő volt a szervezettség, beleértve az alapanyag beszerzését, a bérhizlaláshoz nyújtott hiteleket, a takarmány biztosítását, a trágya értékesítést a fővárosi kertészeti felé, és a késztermék piacra juttatását.

Irodalom

Baltay M. (1983): Magyarországi sertésfajták és hibridek. Csire L.-Kertész F. (1961): Gazdasági állatok hizlalása 2., Sertéshizlalás. Enesei D.B. (1925): A sertés tenyésztése és hizlalása. Enesei D.B. (1910): Sertésenyésztés. Schandl J.-Horn A.-Kertész F. (1953): Sertésenyésztés.

Summary

The typical fat type breed (the original Hungarian name is Mangalica) was developed in the 19th century in the Carpathian basin. As the breed does not require special care and has good fattening ability and excellent fat production from the beginning of the 19th century until 1950 it was the most popular swine breed in Hungary. The fat, bacon and not at least its salami were demanded products in the European market , so it was rightly world famous in its time. The old breeds, such as *Bakonyi* and *Szalontai* were taken to the farmyards of the domains and the small owners, fed with maize and crossed with the "*Sumadia*" breed of Serbian origin. The constitution of the animals have gradually changed and the "fat-type" hogs were developed. Sows of the slow growing type were mated with the "new-type" boars. Thus quickly growing pigs were inclined to put on weight faster than the old breeds. One of the forerunners of these changes was the Kisjenő domain of the Royal Archduke József in Arad county.

The National Society of Fat-Type Hog Breeders, established in 1927, organized the purposeful improvement of the breed. The population of registered hogs included only 1-2000 animals in the 20s, however this number increased to 30.000 till 1943. Breeding animals of 66 Blond Mangalica, 7 Swallow Bellied Mangalica, and 5 Szalontai red-haired Mangalica stock breeding farms were advertised for sale in a fair-calendar of 1940. Due to the activity of the National Association of Animal Breeding Organisations another boom of breeding started after the World War II, then by the rapid decrease of the number of Mangalica hogs, the breed gave place to the recent meat-type pig breeds.

Based on the most popular technology the fattening schedule started with 12 and 18 months old mangalicas, kept previously on pasture, on original grass, or they were used for picking up and rooting scraps after harvesting of crops. Owing to the plenty of movements, growings 50-70 kg in weight have a strong bone

structure capable of bearing this big weight. Barrows and culled sows are also desirable for this purpose, as they can produce a higher end-weight.